

פתיחה

השנה יוצאת פרשת אחרי מות סמוך לשביעי של פסח, כך שלמעשה יש יומיים ברצף האסורים במלאכה. אולם, בעוד שבשבת נאסרה כל מלאכה (למעט מקרים של פיקוח נפש וכדומה), ביום טוב הותר לבשל ולעשות מלאכות אוכל נפש, כפי שפסק השולחן ערוך (תק"ח, א). עם כל זאת, חלק ממלאכות אוכל נפש כמו קצירה וסחיטה נאסרו, ודנו הראשונים מדוע:

א. **הרמב"ם** (יום טוב א, ה) כתב, שהותרו רק מלאכות שעשייתן מבעוד מועד תפגום בטעם המאכל, כמו לדוגמא אפייה - שאין דומה אכילת מאכל שבושל מערב יום טוב למאכל שבושל בו ביום. לעומת זאת, אין הפסד בקצירת החיטים קודם יום טוב, לכן גזרו חז"ל שאין לעשותן ביום טוב, כדי שאדם יקצור לפני החג ולא יתעסק במלאכות בחג עצמו וימנע מלשמוח בו, ובלשונו:

"כל מלאכה שאפשר לה לעשות מערב יום טוב ולא יהיה בה הפסד ולא חסרון, אסרו חכמים לעשות אותה ביום טוב אף על פי שהיא לצורך אכילה, ולמה אסרו דבר זה? גזירה שמא יניח אדם מלאכות שאפשר לעשותן מערב יום טוב ליום טוב, ונמצא יום טוב כולו הולך בעשיית אותן מלאכות וימנע משמחת יום טוב ולא יהיה לו פנאי לאכול ולשתות."

ב. **הר"ן** (ביצה יב ע"ב ד"ה אין) מעלה אפשרות נוספת, שמלאכות אלו אסורות חכמים כיוון שרגילים להתעסק בהן מעל הצורך. דהיינו כאשר אדם קוצר, לרוב הוא לא קוצר בשביל סעודה אחת אלא בשביל פעמים רבות, ואם יתירו לו לקצור יקצור גם שלא לצורך החג ויעבור על ציווי התורה לשבות ממלאכה בחג (ועיין מרדכי רמז תרמג להסבר נוסף).

מכל מקום לפי כל הדעות והשיטות, אין מחלוקת שמותר לבשל ביום טוב. אלא, שכאשר הותר לבשל הותר רק לצורך החג עצמו, ולא לשבת שאחריה. מכיוון שהשנה שביעי של פסח יוצא סמוך לשבת, נראה את דיני 'עירוב תבשילין', פתרון שהציעו חכמים למקרה מעין זה, המתיר לבשל מיום טוב לשבת. נראה מה ההיגיון בהיתר, ואת פרטיו השונים.

עירוב תבשילין

מדוע יש לעשות עירוב תבשילין? כפי שעולה מהמשנה במסכת ביצה (טו ע"ב), למרות שקדושת שבת ויום טוב שווה כיוון ששניהם נקראו בתורה 'שבת' ומדאורייתא מותר לבשל מיום טוב לשבת, בכל זאת אסרו חכמים לבשל מיום טוב לשבת אלא על ידי עירוב תבשילין, כלומר הכנת מאכל מערב יום טוב (כפי שיבואר בהמשך).

בטעם שאסרו חכמים לבשל ללא עירובי תבשילין, נחלקו רבא ורב אשי. לדעת רבא, חששו שמא את כל המאכלים שיכינו ביום טוב יסיימו ולא ישאירו לשבת. לדעת רב אשי לעומת זאת, חששו חכמים שיחשבו אנשים שכשם שמותר לבשל מיום טוב לשבת, כך מותר לבשל משבת ליום חול ולכן עשו היכר להיתר על ידי עירוב תבשילין, ובלשון **הרמב"ם** (יום טוב ו, א):

"יום טוב שחל להיות ערב שבת אין אופין ומבשלין ביום טוב מה שהוא אוכל למחר בשבת, ואיסור זה מדברי סופרים כדי שלא יבא לבשל מיום טוב לחול, שקל וחומר הוא לשבת אינו מבשל כל שכן לחול, לפיכך אם עשה תבשיל מערב יום טוב שיהיה סומך עליו ומבשל ואופה ביום טוב לשבת הרי זה מותר, ותבשיל זה שסומך עליו הוא הנקרא עירובי תבשילין."

מבשל מבעוד יום

ייתכן שהמחלוקת בין רבא לרבא אשי בטעם שהצריכו חכמים עירוב תבשילין, משפיעה על מחלוקת נוספת המובאת בגמרא במסכת פסחים (מו ע"ב) בין רבה לרב חסדא, מדוע אין בבישול מיום טוב לשבת איסור דאורייתא, והאם כאשר מכינים מיום טוב לשבת, צריך שהמאכלים יהיו מוכנים לפחות בשיעור שליש ('שיעור בן דרוסאי') כבר מבעוד יום או שאין בכך צורך:

א. לדעת רבה, כדי שיהיה מותר לבשל ביום טוב כמות מספיקה לשבת, צריך שהמאכלים יבושלו בשיעור שליש מבעוד יום. בטעם הדבר נימק, שלמעשה כלל אין היתר לבשל מיום טוב לשבת, הסיבה שהותר להכין ביום טוב כמות רבה של אוכל שיספיק גם לשבת, היא שהואיל ומבשלים את המאכלים מוקדם ביום, ניתן לומר שאולי פתאום יבואו אורחים רבים שיאכלו את המאכלים כבר ביום טוב - ונמצא שגם אם בפועל לא הגיעו אורחים והתבשילין נאכלים בשבת, מכל מקום הבישול נעשה לצורך יום טוב.

אמנם אם אכן כך הרי קשה מדוע לשיטתו צריך לעשות עירוב תבשילין?! והרי האדם מבשל לצורך יום טוב וכפי שראינו בפתיחה מעשה זה הותר! **בעל המאור** (שם, יד ע"ב בדה"ר) תירץ שרבה צועד בשיטת רבא, שחששו חכמים שמא מחמת שמחת יום טוב ישכח האדם לשייר מהאוכל לשבת ולא יהיה בשבת מה לאכול, ומשום כך תיקנו עירוב תבשילין, ובלשונו:

"מיהו (= מכל מקום), אף על גב דפליג רבה לענין מלקות מודה הוא דלכתחילה אין לו לאפות, ובברייתא תניא בהדיא אין אופין מיום טוב לשבת קל וחומר מיום טוב לחול, ואי הוה ברייתא פליגא עליה דרבה הוה מותבין לה מיניה. אלא דאצרכו רבנן עירובי תבשילין כטעמיה במסכת ביצה דאמר כדי שיברור מנה יפה לשבת ומנה יפה ליום טוב."

ב. רב חסדא חלק על רבה, הוא סבר שהסיבה שמותר לבשל מיום טוב לשבת אינה בגלל הסבירות שיבואו אורחים, אלא מפני שבשבת ויום טוב הם קדושה אחת, ומכיוון שהותר לבשל ביום טוב לצורך אוכל נפש - הותר גם לבשל לצורך שבת. נמצא שלשיטתו לא צריך שהמאכלים יהיו מוכנים מבעוד יום וכפי שהצריך רבה, כיוון שהבישול מותר בכל עניין.

מדוע לשיטתו צריך לעשות עירובי תבשילין אם יום טוב ושבת קדושה אחת? **בעל המאור** (שם) כתב, שכיוון שלשיטתו אין איסור כלל לבשל מיום טוב לשבת, חששו חכמים שאנשים יסברו שכשם שמותר לבשל מיום טוב לשבת - כך מותר לבשל מיום טוב ליום חול, ולכן הצריכו לעשות עירוב תבשילין להיכר שיש כאן היתר מיוחד (וכסברת רב אשי לעיל).

מחלוקת הראשונים

בפסק ההלכה נחלקו ראשונים ואחרונים:

א. **הרי"ף** (פסחים טו ע"א בדה"ר) **הרא"ש** (שם ג, ו) **והרשב"א** (ביצה כא ע"ב ד"ה גזירה) ולמעשה רוב הראשונים פסקו להלכה כדעת רבה, שטעם ההיתר הוא שהואיל ויכולים לבוא אורחים, משום כך כאשר מבשלים מיום טוב לצורך שבת, יש להקפיד שהמאכלים יהיו מבושלים מבעוד יום, מספיק זמן כדי שאורחים יוכלו לאכול¹.

כדבריהם פסקו להלכה באחרונים **המגן אברהם** (תקנז, הקדמה), **הבן איש חי** (פרשת צו, ח) **וערוך השולחן** (תקנז, ג), וגם **המשנה ברורה** (שם ג), למרות שכתב שייתכן וניתן לסמוך בשעת הדחק על דעת בעל המאור שנראה בהמשך, מכל מקום כתב שמעיקר הדין צריך שהמאכלים יהיו מבושלים לפחות בשיעור שליש מבעוד יום, ובלשונו:

"וכן יש ליזהר בהמאכלים שמטמין לשבת, שיטמין בזמן שאפשר שיתבשלו שליש בישול מבעוד יום. וכתבו דמטעם זה נהגו להקדים תפלת ערבית בליל שבת כשחל סמוך ליום טוב כדי שלא יתאחר מלאכת בישולו ביום טוב עד סמוך לחשיכה. ועיין בה"ל דבשעת הדחק יש להקל ביום טוב שני ואף ביום טוב ראשון אפשר דיש להקל בשעת הדחק."

ב. **בעל המאור** (דה"ר שם) חלק וסבר שהלכה כדעת רב חסדא, ומשום כך מותר לבשל מיום טוב לשבת, גם כאשר המאכל לא יבושל בזמן שיבואו אורחים לאכול את המאכלים. כך פסק גם **התוספות רי"ד** (ביצה כא ע"א ד"ה איתמר), וכן יש שהבינו כך בדעת **הרמב"ם** (בית יוסף שם). כדבריהם פסק להלכה באחרונים **השואל ומשיב** (תנינא ב, י).

ג. אולם, למרות שכאמור רוב הפוסקים סוברים שהמאכל צריך להיות מבושל מבעוד יום, בפועל כפי שכתב **ערוך השולחן** (שם) רבים מקילים ולא מקפידים שהמאכל יהיה מבושל עד שקיעת החמה. ונראה שגם משום כך רבים מהפוסקים וביניהם **המשנה ברורה** שראינו לעיל, וכן **השמירת שבת כהלכתה** (ב, יד) **והרב עובדיה** (עמ' רעח), כתבו שבשעת הדחק סומכים על המתירים.

בישול ואפייה

כאשר עושים עירוב תבשילין, נפסק להלכה מעיקר הדין כדעת בית הלל שדי בתבשיל אחד (ואפילו לאלפי אנשים), כדי שיהיה ניתן לסמוך עליו. אמנם דנו הראשונים, האם בשביל שיהיה ניתן לבשל ולאפות צריך שני תבשילין אחד מבושל ואחד אפוי, או שדי בתבשיל אחד ולא משנה כיצד הוכן לאכילה כדי שיהיה ניתן גם לבשל וגם לאפות:

א. **רבינו תם** (ספר הישר חידושים, שצב) סבר, שבשביל שיהיה ניתן לבשל ולאפות צריך שני תבשילין בעירוב, אחד מבושל ואחד אפוי. ראייה לדבריו הביא מדברי רבי אליעזר (ביצה טו ע"ב) האומר, שאין אופים אלא על האפוי - יוצא שבשביל שיהיה ניתן לבשל צריך להוסיף לעירוב מאכל מבושל.

ב. **הרמב"ם** (ו, ג) חלק על רבינו תם וסבר שדי בתבשיל אחד, וכן פסק להלכה **הר"ן** (י ע"א). את ראיית רבינו תם דחה ר"י, שבירושלמי עולה שרבי יהושע חולק על רבי אליעזר, וסובר שתבשיל מועיל גם לאפייה - והלכה כדעת רבי יהושע. כך פסק להלכה גם **השולחן ערוך** (תרכז, ב), אם כי הוסיף שטוב לחשוש לרבינו תם לשים מאכל מבושל ואפוי, וכן נוהגים לשים לחם וביצה וכדומה.

הדלקת הנר

האם עירוב תבשילין נצרך רק לבישול ואפייה? מהגמרא במסכת ביצה (כב ע"א) משמע שלא. הגמרא דנה בשאלה מה יעשה מי שלא עשה עירוב וכותבת, שבמקרה מעין זה אחרים ידליקו לו נר, ומשמע שכשם שאסור לבשל לצורך שבת ללא עירוב תבשילין, כך אסור להדליק נר לכבוד שבת ללא עירוב תבשילין.

א. בעקבות דברי הגמרא הביא **הרשב"א** (שם ד"ה מהא) בשם **בעל ההלכות גדולות**, שכאשר מזכירים את נוסח עירוב תבשילין יש להזכיר גם שהעירוב מתיר להדליק נר לכבוד שבת. כך פסקו להלכה גם **התוספות** (שם ד"ה ומדליקין) **והרא"ש** (ב, טו), וכן פסקו להלכה **הח"י אדם** (כלל קב), **שולחן ערוך הרב** (תקנז, כט) **והמשנה ברורה** (שם, לז), ובלשון הבית יוסף:

"וכתב הרב המגיד יש מי שהוסיף בנוסח האמירה להדליק את הנר וכן כתב בעל ההלכות למיפא ולבשולי ולמיעבד כל צרכין ולאדלוקי שרגא וכתב הרשב"א שכן ראוי לומר עד כאן לשונו, וכן כתבו הרא"ש והר"ן בפרק ב' דביצה גבי מתניתין דשלושה דברים רבן גמליאל מחמיר כדברי בית שמאי."

ב. לעומת זאת, כאשר **הרמב"ם** (יום טוב ו, ח) כתב את נוסח ברכת עירוב תבשילין, לא הזכיר שצריך לומר גם שיהיה מותר להדליק את הנר, ככל הנראה כי לא קיבל את דיוק בעל ההלכות גדולות מהגמרא בביצה, וכן הבין **הרב עובדיה** (חזון עובדיה יום טוב) בדעת **השולחן ערוך** (תקנז, יט), שגם מי שלא עירב יכול להדליק נר שבת (אם כי הוסיף שטוב לעשות עירוב לחשוש לסוברים שצריך).

למרות שרבים לא פסקו כרמב"ם, בכל זאת בדיעבד סמכו על דבריו. במקרה בו אדם הזכיר בנוסח העירוב 'שהיה מותר לעשות כל צרכינו', פסק **הרמ"א** (שם, כ בניגוד לט"ז) שאין נוסח זה מועיל, וחובה לפרט שיהיה מותר לבשל ולאפות. אולם, במקרה בו לא הזכירו שיהיה מותר להדליק את הנר, פסק **המשנה ברורה** (שם) שאפשר בדיעבד לסמוך על כך שאומרים בנוסח העירוב 'ושהיה מותר לעשות כל צרכנו', בין השאר מפני שלדעת הרמב"ם כלל לא צריך להזכיר את הדלקת הנר (ועיין חזון עובדיה שם).

כמו כן יש להוסיף, שהגמרא במסכת ביצה (טו ע"ב) כותבת, שבמקרה בו אדם שכח ומחמת ההכנות לחג לא הניח עירוב, בדיעבד הוא יכול לסמוך על רב המקום שמניח עירוב לכל אנשי מקומו. משום כך ייתכן, שגם במקרה בו אדם שכח ולא אמר את הנוסח שיהיה מותר להדליק נר, בדיעבד אפשר לסמוך על דעת רב המקום שאמר את הנוסח המלא (ועיין **שולחן ערוך הרב** שם, יד).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...?

¹ בטעם פסיקתם נימקו, שהגמרא ממשיכה ותולה את מחלוקת רבה ורב חסדא במחלוקת רבי יהושע ורבי אליעזר, האם אדם שהפריש חלה בערב פסח ועוד לא נתנה לכהן עובר בבל יראה ובל ימצא. לדעת רבי אליעזר שכמותו נפסק להלכה, עוברים על איסור, כי למרות שכרגע החלה שייכת לקודש ולא לאדם, הואיל והוא יכול להתחרט על הפרשתו, כבר עכשיו הוא עובר על איסור (ועיין ר"ן שם לטעם נוסף).

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? tora2338@gmail.com